

Розділ 1

ІСТОРІЯ ТА ПЕРСОНАЛІЇ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ

УДК [378.6:636.09:616.99] (477.54) (091)

КАФЕДРА ПАРАЗИТОЛОГІЇ ХДЗВА (ХВІ – ХЗВІ): ВІД СТВОРЕННЯ... ДО СЬОГОДЕННЯ (ДО 85-Ї РІЧНИЦІ З ДНЯ ЗАСНУВАННЯ)

Приходько Ю. О., д. вет. н., професор, член-кор. НААН,
Бирка В. І., Мазаний О. В., Нікіфорова О. В., к. вет. н., доценти
Харківська державна зооветеринарна академія, м. Харків

Анотація: Проведено короткий ретроспективний аналіз становлення, розвитку і функціонування однієї з провідних клінічних кафедр Харківської державної зооветеринарної академії – кафедри паразитології у зв'язку з 85-річчям з дня заснування та оцінка внеску її завідувачів і колективів у становленні ветеринарної справи в Україні.

Ключові слова: кабінет, кафедра, паразитологія, ХВІ, ХЗВІ, ХДЗВА, Харків, завідувачі, історія, досягнення.

Новим етапом у розвитку ветеринарної медицини, її освітньо-наукової бази на території України, і, зокрема, на її Сході слід вважати створення наказом по Харківському ветеринарному інституту (ХВІ) за № 26 від 25 жовтня 1932 року кафедри паразитології. Базою і першоосновою її стали кабінет паразитології, відкритий у 1924 році, і закладення паразитологічного музею. Саме з них розпочався відлік систематизованого викладання студентам вузу курсу паразитології і почався літопис кафедри паразитології ХВІ.

Для створення і функціонування кабінету керівництвом вузу було запрошено професора Михайла Павловича МАРКОВА (1877–1967). За фахом паразитолог-зоолог він одним з перших розпочав вивчення іксодо- і гельмінтофауни в Україні. Ним періодично публікувалися матеріали вивчення піроплазмідозів домашніх тварин і гельмінтозів риб в Україні. Науково-практичною основою кабінету став закладений М. П. Марковим музей, який швидко поповнявся численними експонатами паразитичних членистоногих і гельмінтів, що надходили із різних регіонів України та Кавказу.

У хронології становлення і розвитку кафедри особливо важливу роль відіграли її керівники.

Першим завідувачем створеної кафедри призначили доктора ветеринарних наук Сергія Всеволодовича ІВАНІЦЬКОГО (1895–1941) – випускника Новочеркаського ветеринарного інституту. З 1926 по 1932 роки він завідував відділом гельмінтології Українського науково-дослідного інституту експериментальної ветеринарії (УНДІЕВ), де і сформувався як відомий вчений-гельмінтолог і один з найпопулярніших учнів академіка К. І. Скрябіна в Україні. Його асистентом було призначено випускника ХВІ 1932 року Афанасія Федоровича Носика.

За відносно короткий проміжок часу навчально-наукової діяльності С. В. Іваницьким проведена різноманітна і досить значна за обсягом робота в області гельмінтології, опубліковано 31 наукову статтю, написано розділ «Інвазійні хвороби свійських тварин», який увійшов до підручника «Основи ветеринарії» (1939). У 1935 році його затверджено у вченому званні професора кафедри паразитології. Під його керівництвом успішно захистили кандидатські дисертації Носик А. Ф. (1937) на тему: «Ехінококоз кишечника собак і заходи боротьби з ним» та О. А. Мозговий (1939) – «Трихоцефаліоз свиней і заходи боротьби з ним».

Тривала хронічна хвороба серця і напружена праця рано обривають творчі задуми здібного педагога і вченого-гельмінтолога, одного з організаторів ветеринарної справи в Україні: на початку 1941 року він раптово помер.

Розпочалася Друга Світова війна. У липні 1941 року виконуючим обов'язки завідувача кафедри паразитології ХВІ призначили Афанасія Федоровича Носика. Але вже у вересні він добровільно вступив у ряди діючої армії де перебував до 1946 року. Увесь воєнний період доцент кафедри паразитології А. Ф. Носик і асистент Н. Т. Литвишко перебували у лавах Радянської Армії. З наближенням фронту до м. Харкова ХВІ евакуювали до столиці Киргизії – м. Фрунзе (нині м. Бішкек). Та вже через рік після визволення Харкова ХВІ повернувся до рідного міста.

Завідувачем кафедри паразитології ХВІ за конкурсом обрали професора Михайла Олександровича ПАЛІМПСЕСТОВА (1903–1963) –уродженця Саратовської області і випускника Саратовського ветеринарного інституту (1924). Науковою роботою він почав займатися з 1929 року. З 1934 по 1944 роки він завідував кафедрою паразитології у Чкаловському сільськогосподарському інституті (нині Оренбурзький ДАУ). З 1944 по 1960 роки – він завідувач кафедри паразитології в ХВІ. З 1951 року одночасно виконував і обов'язки декана.

За час роботи в ХВІ ним та його численними учнями було розгорнуто фундаментальні дослідження з вивчення акарозів тварин. Зокрема, встановлено нові біологічні особливості в розв'язку кліщів-нашкірників, які були взято за основу під час розробки нового напрямку у боротьбі, в першу чергу з псороптозом – дустотерапії, яка стала основним методом боротьби із захворюваннями тварин, спричинювана паразитичними членистоногими у прохолодну пору року.

М. О. Палімпсестовим опубліковано біля 100 наукових праць з актуальних проблем ветеринарної паразитології, видано підручник «Ветеринарна паразитологія» для технікумів. Серед його учнів такі видатні вчені як Й. І. Кленін, А. Д. Тимченко, О. П. Гончаров, Н. Т. Литвишко, Р. С. Чеботарьов та інші. За відносно невеликий відрізок часу під його керівництвом було підготовлено і успішно захищено 8 кандидатських дисертацій.

Крім учбового процесу в кафедрі і на факультеті він проводив досить напружену роботу з питань підготовки наукових кадрів через аспірантуру, керував науковою роботою та підготовкою дисертаційних робіт співробітників своєї і суміжних кафедр. Зокрема, під керівництвом професорів М. О. Палімпсестова та А. Ф. Носика успішно захистили кандидатські дисертації на паразитологічну тематику співробітники інших кафедр – О. Г. Осташевський, М. М. Симоненко, Г. Д. Адамець.

На повоєнний період припав і розквіт науково-педагогічного таланту доктора ветеринарних наук, професора Афанасія Федоровича Носика (1905–1956), який на кафедрі паразитології працював з часу її створення. Після захисту дисертації (1937) – доцент кафедри, декан інституту. У 1940–1941 роках – директор Львівського ветеринарного інституту і завідувач кафедри паразитології. У 1941–1946 роках він знаходився на службі у лавах Радянської Армії, у 1950–1956 роках – директор ХВІ. Основні напрямки наукових досліджень А. Ф. Носика – вивчення епізоотології, патогенезу, клінічного прояву та розробка заходів боротьби і профілактики ехінококозу тварин, параскарозу, стронгілідозів і гастрофіліозу коней. Як слідує з аналізу, його наукова діяльність була надзвичайно багатогранною і різнобічною. Ним опубліковано 86 наукових праць. Нагороджений орденом «Червоної Зірки», медаллю «За бойові заслуги» та іншими.

В зв'язку з переведенням ХВІ з м. Харкова до с. Мала Данилівка (Дергачівський район) і об'єднанням з Харківським зоотехнічним інститутом з власної мотивації М. О. Палімпсестов залишив ХВІ.

У 1960 році кафедру паразитології вже у Харківському зооветеринарному інституті очолила його учениця, випускниця ХВІ (1934), кандидат ветеринарних наук, доцент Наталія Терентіївна ЛИТВИШКО (1911–1999). Цей етап в історії кафедри називають «експериментальним» з огляду на періодичні організаційні зміни у її складі – приєднували і відділяли курс ветеринарно-санітарної експертизи, а потім курс клінічної діагностики. З 1960 по 1973 роки наукові дослідження кафедри паразитології були спрямовані на вивчення спіруратозів водоплавних птахів, вольфартиозу овець та іксодофауну і піроплазмідози тварин у Харківській області.

Н. Т. Литвишко опубліковано 62 наукові статті з ветеринарної акарології і гельмінтології. Її дисертаційна робота з кнемідокоптозу птахів є унікальною і лишається затребуваною і в сьогоденні. Вона співавтор двох видань вузівського «Довідника ветеринарного лікаря» (1963, 1976). Майор ветеринарної служби, вона нагороджена орденом «Червоної зірки» і медалями за участь у Другій Світовій війні.

Сучасний етап у розвитку кафедри розпочинається з обранням за конкурсом нового завідувача підрозділу іншої конфігурації – паразитології і клінічної діагностики. З липня 1973 року її очолює доктор ветеринарних наук, професор Володимир Кирилович ЧЕРНУХА (1921–2000). Уродженець Курської області, з 1940 по 1946 роки служив у лавах Радянської Армії. Він учасник Другої Світової війни і закінчив військову службу у званні майора. В 1950 році закінчив ХВІ, у 1953 році – аспірантуру. У 1954 році захистив кандидатську дисертацію і був залишений працювати в ХВІ. У 1969 році захистив докторську дисертацію, а у 1972 році його затвердили у званні професора.

Новим в організації навчальної роботи в кафедрі стало досить суттєве розширення зв'язків з виробництвом, проведення частини занять на базі навчально-дослідних господарств і Харківського м'ясокомбінату, Харківського іподрому та зоопарку, впровадження нових форм проведення підсумкових занять за окремими розділами курсу паразитології у вигляді виробничих ситуацій з виконанням комплексу діагностичних досліджень. Під час проведення занять широко використовувався клінічний матеріал, що надходив до клініки, а також проводились «ділові ігри», метою яких було самостійне вирішення виробничих питань. Суттєве значення в підвищенні якості клінічної підготовки студентів мало впровадження у сітку розкладу клінічних днів.

Особливе місце в діяльності кафедри посідала науково-дослідна робота. У виконанні двох комплексних тем були задіяні усі співробітники кафедри.

У цей період головними напрямками наукових досліджень в кафедрі були: розробка більш дієвих методів лікування, профілактики і заходів боротьби з протозоозами, гельмінтозами і акаро-ентомозами тварин в умовах промислового і різнотипного ведення галузі тваринництва в Україні.

За редакцією професора В. К. Чернухи колективом авторів у 1995 році поновлена і затверджена Мінагропромом України програма з паразитології та інвазійних хвороб сільськогосподарських тварин для ветеринарних вузів і факультетів України.

У 1996 році колективом кафедри під керівництвом В. К. Чернухи підготовлений і вийшов з друку перший підручник для вузів України українською мовою – «Паразитологія та інвазійні хвороби сільськогосподарських тварин». За участі Володимира Кириловича активно проводилась і методична робота – вперше за його особистої редакції в учбовий процес впроваджено «Методичні вказівки» для кожного лабораторно-практичного заняття. Активно проводилась науково-дослідна робота і підготовка кадрів через аспірантуру. Одночасно він суміщав основну роботу на кафедрі з посадою проректора з наукової роботи ХЗВІ. В. К. Чернуха – автор 132 наукових праць, в числі яких 5 монографій, книг, довідників. Його нагороджено орденами «Червоної Зірки» та «Знаком Пошани», численними медалями. Тривала хвороба Володимира Кириловича і чергова втрата для колективу кафедри, інституту, для ветеринарної науки і практики України. Помер у 2000 році, похований у с. Мала Данилівка.

З квітня 2000 року кафедру паразитології короткий термін очолював доктор ветеринарних наук, добре відомий в Україні і за її межами молодий арахно-ентомолог Ігор Анатолійович МАШКЕЙ (1950–2002) – випускник ХЗВІ (1974), завідувач лабораторією арахно-ентомології ІЕКВМ. У 1998 році він захистив докторську дисертацію на тему: «Комахи – ектопаразити в тваринницьких агробіоценозах України і розробка інтегрованих методів боротьби з ними». Самостійно і у співавторстві створив низку нових протиектопаразитарних препаратів та інсектицидних приманок. Опублікував близько 140 наукових праць.

Очолити кафедру паразитології, І. А. Машкей перед колективом поставив першочергове завдання: «Навчитися у даних умовах заробляти гроші!». Та непорозуміння з керівництвом ХДЗВА через деякий час змушує його повернутися до ІЕКВМ, де у розквіті творчих сил і задумів він рано пішов з життя.

У листопаді 2001 року за конкурсом черговим завідувачем кафедри обирається кандидат ветеринарних наук, доцент Віктор Іванович БИРКА – уродженець Харківщини, 1937 року народження. Після трьох років служби в армії навчався й у 1964 році закінчив з відзнакою ХЗВІ. Після двох років праці на сільськогосподарському виробництві за отриманим фахом був запрошений до аспірантури, яку закінчив у 1969 році. З травня 1970 року – асистент кафедри паразитології і ветсанекспертизи. На час прийняття кафедра знаходилася у критичному стані: її стеля протікала по всьому периметру, дерев'яні конструкції більшості вікон і дверей згнили, шибки просто висипались. Вкрай загострилася проблема з опаленням та водопостачанням. Щорічне латання даху, косметичний ремонт приміщення вже не могли забезпечувати проведення навчального процесу. Це було пов'язано з тією обставиною, що В. К. Чернуха тривалий час хворів і кафедра лишалася без необхідного постійного нагляду і турботи. Завдяки активній, наступальній позиції нового завідувача силами АГЧ, співробітників кафедри і студентів у 3-місячний термін було проведено основні ремонтні роботи і створено умови для приведення до нормального стану інтер'єру паразитологічного корпусу. Таким чином, через 40 років від його забудови вперше було проведено капітальні ремонтні роботи даху та фасаду приміщення і на роки знята проблема виживання даного підрозділу вузу.

Наближалася чергова державна акредитація вузу і однією з її умов була вимога – кафедри клінічного профілю повинні очолювати доктори наук. Це примусило керівництво вузу вести активний пошук вчених з відповідним вченим ступенем.

В зв'язку з цією обставиною у лютому 2003 року наказом ректора завідувачем кафедри паразитології було призначено уродженця Слобожанщини (м. Люботин), випускника ХЗВІ 1978 року,

Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини

доктора ветеринарних наук, паразитолога Юрія Олександровича ПРИХОДЬКА (1956 року народження). По закінченню вузу і служби в армії його доля на тривалий час тісно пов'язана з УНДІЕВ, де він виконав і успішно захистив кандидатську і докторську дисертації. Тема останньої – «Кишкові гельмінтози свиней і собак та експериментальне обґрунтування вітчизняного антгельмінтика альбендазолу» (2002).

Нині Ю. О. Приходько – завідувач кафедри паразитології ХДЗВА, доктор ветеринарних наук, професор, з 2010 року – член-кореспондент НААН. За 14 років на посаді завідуючого кафедри паразитології під керівництвом Юрія Олександровича відбулися глибокі зрушення у житті і її функціонуванні. Після стажування у європейських ветеринарних закладах (Утрехтський аграрний університет, Вільний університет Берліну) активно удосконалювалися навчальні програми з паразитології, докорінно поліпшилося методичне забезпечення навчального процесу, проведено капітальний ремонт інтер'єру приміщень паразитологічного корпусу і окремих його систем життєзабезпечення. Зокрема, створено надзвичайно важливу для кафедри індивідуальну систему водозабезпечення.

Одночасно Юрій Олександрович суміщає роботу в кафедрі з посадою проректора з наукової роботи, першого проректора академії, він відповідальний за методичну роботу факультету (голова комісії), тривалий час – член експертної комісії ВАК. На сьогодні під його керівництвом захищено 7 кандидатських дисертацій, опубліковано 268 наукових праць, отримано 26 патентів.

Коллектив кафедри на даний час представлений високопрофесійним складом викладачів. Зокрема, сьогодні на кафедрі працюють: професор Пономаренко Володимир Якович, доценти – Бирка Віктор Іванович, Пономаренко Алла Миколаївна (професори академії), доценти – Федорова Олена Володимирівна, Мазаний Олексій Володимирович, Люлін Петро Володимирович, Нікіфорова Ольга Василівна, ст. викладач Булавіна Вікторія Сергіївна. Навчальний процес забезпечують старший лаборант Ольга Андріївна Пятенко та лікар ветеринарної медицини Людмила Павлівна Чемерис.

Під керівництвом провідного професора кафедри В. Я. Пономаренка захищено 4 кандидатських дисертації, опубліковано 209 наукових робіт – монографій, посібників, статей тощо.

За 85 років існування кафедри її співробітниками і аспірантами, захищено 2 докторських дисертації, 25 кандидатських дисертацій, розроблено і впроваджено 68 рекомендацій, видано 3 підручника, 25 монографій і посібників, 8 довідників, 7 брошур. У збірках опубліковано понад 1800 наукових праць. На кафедрі інтенсивно проводиться підготовка наукових кадрів через аспірантуру.

Паразитологія міцно посіла місце однієї з провідних клінічних дисциплін у підготовці високого класу фахівців ветеринарного профілю. У нових соціально-економічних умовах перед співробітниками кафедри постали досить складні завдання, основне з яких подальше удосконалення навчального процесу з метою якісної підготовки магістрів – фахівців ветеринарної медицини європейського зразку.

КАФЕДРА ПАРАЗИТОЛОГИИ ХГЗВА (ХВИ – ХЗВИ): ОТ СОЗДАНИЯ... К НАСТОЯЩЕМУ (К 85-Й ГОДОВЩИНЕ С ДНЯ ОСНОВАНИЯ)

Приходько Ю. А., д. вет. н., профессор, член-кор. НААН,

Бырка В. И., Мазанный А. В., Никифорова О. В., к. вет. н., доценты

Харьковская государственная зооветеринарная академия, г. Харьков

Аннотация: Проведен короткий ретроспективный анализ становления, развития и функционирования одной из ведущих клинических кафедр Харьковской государственной зооветеринарной академии – кафедры паразитологии в связи с 85-летием с дня основания и оценка вклада ее заведующих и коллективов в становление ветеринарного дела в Украине.

Ключевые слова: кабинет, кафедра, паразитология, ХВИ, ХЗВИ, ХГЗВА, Харьков, заведующие, история, достижения.

DEPARTMENT OF PARASITOLOGY OF KhSZVA (KhVI – KhZVI): FROM CREATION ... TO THE PRESENT

(TO THE 85TH ANNIVERSARY FROM THE DAY OF FOUNDATION)

Prykhodko Y. O., Doctor of vet. Sci., Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Mazannyi O. V., Byrka V. I., Nikiforova O. V., Cand. of vet. Sci., assistant professors
Kharkiv State Zooveterinary Academy, Kharkiv

Summary: Eighty five years ago, on October 25, 1932, a new structure – the Department of Parasitology had appeared in the Kharkiv Veterinary Institute (KhVI). Its primary basis is the parasitology cabinet (1924–1932) and the parasitological museum had been created by Professor M.P. Markov. In this article, the main attention given to the heads of department because of their decisive role in the further

formation and functioning of the department. The brief retrospective analysis of the formation, development and functioning of one of the leading clinical departments and appraisalment of the contribution of its heads and teams in the development of the veterinary business in Ukraine has been carried out.

From 1895 to 1941 S.V. Ivanitskiy, doctor of veterinary sciences, helminthologist first headed the new unit of the institute. At the same time with a rather intense academic work, the head conducts intensive scientific work. Three candidate dissertations successfully defended and systematically published scientific materials during his leadership. The Second World War, which moves to the territory of the USSR, suspends the operation of the KhVI for a long time.

The KhVI returned from the evacuation in 1944, after the liberation of Kharkiv. Professor M.O. Palimpsetov elected by the competition as the new head of the department (1903-1963) and since 1951 he simultaneously performs the duties of the dean. The fundamental researches of animals' acaroses conducted in the department. One after another eight candidate dissertations defended. M.O. Palimpsetov's School of acarologists becomes the leading in the USSR.

The flowering and scientific and pedagogical talent of the parasitologist, Professor Nosik A. F. related to this period, who from 1951 to 1956 headed the KhVI.

The new period in the history of the department connected with the integration of the KhVI and the Kharkiv Zootechnical Institute (KhZI) and with the transference of the institute to the territory of the Dergachi district – in the urban village Mala Danylivka. For a long period the department turns into an experimental testing ground – its configurations created as the result of integration of other departments of the faculty. During this period, Litvishko N. T. (13 years) and Professor Chernukha V. K. (27 years) headed the department.

In the modern period Prykhodko Y. O., doctor of veterinary science, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine headed the department since 2003. For a long time he holding of work in the department with the post of vice rector of scientific work and the first vice rector. In the department scientific personnel were intensive training studying at the postgraduate school. The team of the department completed with a highly professional team of pedagogues. The parasitology has firmly taken the place among the clinical disciplines under the guidance of Professor Yu. O. Prykhodko. The main task now of parasitology is further improvement the educational process with an aim of qualitative training of specialists in veterinary medicine of European standard.

Key words: cabinet, department, parasitology, KhVI, KhZVI, KhSZVA, Kharkiv, heads, history, achievements.

УДК 636.09:616.99(09)

**НОСИК А. Ф. – ВИДАТНИЙ ВЧЕНИЙ-ПАЗАРИТОЛОГ, ПЕДАГОГ,
ОРГАНІЗАТОР...
(БІОГРАФІЧНИЙ НАРИС ДО 85-Ї РІЧНИЦІ КАФЕДРИ ПАЗАРИТОЛОГІЇ
ХДЗВА)**

**Приходько Ю. О., д. вет. н., професор, член-кор. НААН,
Мазанний О. В., Бирка В. І., Нікіфорова О. В., к. вет. н., доценти
Харківська державна зооветеринарна академія, м. Харків**

Анотація. Носик Афанасій Федорович (1905–1956) випускник Харківського ветеринарного інституту (ХВІ) 1932 року, доктор ветеринарних наук, професор, паразитолог за фахом.

На кафедрі паразитології ХВІ працював з часу її заснування, спочатку на посаді асистента, а після захисту кандидатської дисертації у 1937–40 роках – доцента кафедри, декана інституту. У 1940–41 роках – директор Львівського ветеринарного інституту і завідувач кафедри паразитології. У 1941–46 роках перебував на фронті у лавах Радянської Армії. У 1950–56 роках – директор ХВІ. Основний напрямок наукових досліджень А. Ф. Носика – вивчення епізоотології, патогенезу, клінічного прояву та розробка заходів боротьби і профілактики ехінококозу тварин. Опублікував 86 наукових праць.

Ключові слова: Носик Афанасій Федорович, директор, Харківський ветеринарний інститут, Львівський ветеринарний інститут, кафедра паразитології, ехінококоз, тварини.